

obliki vedno enako dobri, toda jezikovnemu čutu posameznika je treba prepustiti, da se odloči, kaj je v danem primeru bolj neprisiljeno in zato lepše. Vedno bolj pogosta raba opisnega stopnjevanja je v skladu s težnjo po poenostavljanju oblik, ki je živa v vsakem jeziku. Zato bi bilo zelo nesmiselno in tudi neučinkovito, če bi tej težnji nasprotovali. Za tvorbo komparativa imamo vrsto obrazil, ki vrhu tega bolj ali manj oddaljujejo pridevnik od izhodiščne oblike, n. pr. tanjši, nižji, globlji, srečnejši itd. Neprimerno bolj udobno je za jezik, če ostane izhodiščna oblika (pozitiv) nespremenjena in se doda samo *bolj*, *najbolj*. Zato se taka oblika komparativa tudi čedalje bolj uveljavlja. Na podoben način se je jezik v davniini osvobodil n. pr. nekaterih oblik s posebnimi obrazili za čase, zdaj pa smo v slovenščini priča izumiranjem nekaterih participov, ki jih nadomeščamo z opisovanjem.

3. Po nepotrebnem omejuje slovnica tudi besedice, ki nam služijo poleg komparativa za primerjanje. Medtem ko so pri Brezniku na voljo trije členki: *ko*, *kot* in *kakor*, sta obe povojni izdaji slovnice *kot* izpustili. To je tembolj nerazumljivo, ker uživa *kot* v SP 1950 še nadalje nezmanjšane pravice. Ta členek je tako splošno razširjen — samo nekateri dialekti ga nimajo — da je ni sile, ki bi ga mogla izkoreniniti. Kadar pa je stvar taka, ima seveda zmerom jezik prav, ne slovnica. Ker pa je v isti slovnici pri neresničnih primerjalnih odvisnikih *kot* vendarle uporabljen (n. pr. *kot* bi mignil, izgine vse z mize), je prav mogoče, da je *kot* v poglavju o rabi primernika pri stopnjevanju izpadel zgolj po naključju.

Boris Urbančič

O IZGOVORU LJ IN NJ

Kako malo je določena izgovarjava teh glasov v knjižni slovenščini ali zbornem govoru, kažejo stališča, ki so jih prav zadnja leta zavzeli različni avtorji. R. Kolarič se (JiS I, 43 sl.) postavlja na skrajno stališče dveh ločenih glasov, celo zlogovno mejo postavlja med oba sestavna dela med samoglasnikoma, na koncu zloga (besede) pa otrditev po gorenjskem izgovoru, torej: (*král* — *král-ja*, *kôn* — *kôn-ja*) za *kralj* — *kralja*, *kônj* — *kôn-ja*, prav kakor *mesár* — *mesár-ja*. To novost naj bi bila uvedla Slov. slovnica III/IV (1940) proti Breznikovemu vzdrževanju topljenega *lj*, *nj*; bomo pravični, to novost je prinesel SP 1935 kot praktični povzetek Ramovševih dognanj v Historični gramatiki (II, 1923), kakor pravilno ugotavljata Toporišič (JiS III, 70 sl.) in Iv. Tominec (JiS V, 62). Res je, da R. Kolarič delitev na zloge označuje za narečno, vendar ni povedano, kako je to spraviti v sklad s pravopisnimi predpisi istega SP 1935, da sta *lj* in *nj* nedeljiva. Slovenska slovnica 1956 govori o nebnih ali palatalnih *l'* in *ñ* (str. 22 sl.) na koncu besede (zloga) in o izgovoru vsakega glasu zase (*lj*, *nj*) pred samoglasnikom (46 sl.). Oboje je posnetek po SP 1950, ta pa ponavlja SP 1935. V oceni slovnice (JiS II, 130) je Fr. Tomšič to opredelitev pohvalil kot posrečeno, Toporišič pa jo je (JiS III, 72) zavrnil, češ da ta dva glasova v slovenščini nikakor nista palatalna, kvečjemu palatalizirana, a tako rahlo, da skoraj ni upoštevanja vredno. Zdaj se je oglasil še Iv. Tominec (JiS V, 62) z odločno vrnitvijo k palatalnima *l'* in *ñ* v vseh legah. Sklicuje se na to, da je izgovarjava dveh glasov *l-j*, *n-j* šolsko črkovanje, glasova pa da sta ehotna in ju je treba tako tudi izgovarjati, se pravi kot nebna ali palatalna *l'* in *ñ*. Vsa ta nesoglasja vpijejo po sporazumevanju in iskanju pametne rešitve; ta mora biti utemeljena v resničnem govoru in jezikovnih težnjah, ne sme mehanično posploševati, pa tudi ne zgolj teoretično terjati nemogočih glasov. Takemu iskanju so namenjene tudi naslednje vrstice.

Škrabec in njegova šola (Breznik i. dr.) postavljata v slovenski glasovni sistem tudi fonema palatalna *l'* in *ñ* (v pismu od Kopitarja naprej *lj* in *nj*) na zgodovinsko etimološki osnovi. Škrabec dela to celo nekoliko v nasprotju s svojim načelom, po katerem je izhodišče knjižnemu jeziku 16. stol., ko pa vemo, da n. pr. Trubar dosledno enači *lj* z *l*, manj dosledno pa tudi *nj* z *n*. Vedel je, da sta prava nebna *l'*, *ñ* v današnjih narečjih le redka, vendar so mu bile praktične težave v dejanskem izgovoru manj pomembne kakor etimološko zgodovinska utemeljenost. Ramovš v Hist. gr. ni iskal praktične rešitve za današnji zborni govor, marveč je ugotovil dejanske reflekse nekdanjih palatalnih glasov (*f*, *l'* in *ñ*) v današnjih narečjih in v zgodovinskem razvoju, kolikor ga je mogoče slediti po naših starejših besedilih. Ko je bil pa pri delu za SP 1935 postavljen pred praktično reševanje, se je odločil za to, kar Tominec obžaluje, pa morda ne popolnoma upravičeno, če vse prav premislimo. Ta odločitev obsega troje: 1. da »*lj* in *nj* pred samoglasniki govorimo raz-

ločno v obeh sestavnih delih«, 2. da se »na koncu zloga (besede) drugi del ne izgovori, prvi del (l, n) pa je bolj izrazito artikuliran, mehak in jasen glas« (SP 1950, § 81), 3. da »sta znaka *lj* in *nj* enotna, zato ju nikoli ne delimo« (SP 1950, § 50). Kako je treba razumeti tako odločitev, ali je sprejemljiva ali ne, kakšna naj bi bila drugačna odločitev — vse to je treba premisliti pri iskanju rešitve.

Po vsem povedanem se nam vsiljuje vprašanje, ali sta *lj* in *nj* v današnji knjižni slovenščini sploh še samostojna glasova (fonema) ali ne; če se izgovarjata zdaj kot *l-j* in *n-j*, zdaj kot *-l* in *-n* [*pól-je* — *pól*, *sán-je* — *sán*] za *polje* — *polj*, *sánje* — *sánj*, potem je tu le vprašanje, kdaj se uveljavi glas (fonem) *j*, kdaj pa ne. S te strani bi bil torej rezultat domala isti kakor pri *f*, kjer smo to tudi v pisavi izvedli: *mesár-ja* — *mesár*; v isto vrsto lahko postavimo: *mesár*, [*mòl*, *kòn*] za *mòlj*, *kònj*; *mesár-ja*, *mòl-ja*, *kòn-ja*, koder bi nam bil *j* povsod uveljavljen kot samostojen fonem, pa bolj kot sestavni del obrazila kakor osnove: *mesár-ski*, [*pól-ski*, *kón-ski*] za *póljski*, *kónjski* se pa *j* v izgovoru zopet ne uveljavi. Imamo pa tudi drugačne primere, v katerih se nam pokaže, da jezik obravnava čisto drugače *lj* in *nj* kakor *rj*, n. pr. *mòrje*, *pólje*, *sánje* — rod. mn. *mòrij*, *pólj*, *sánj*; tu bi dosledno pričakovali [*mór*, *pól*, *sán*] ali pa povsod [*mórij*, **pólj*, **sánij*]. Ti primeri nam pa le jasno kažejo, da jezik drugače obravnava *lj* in *nj* z ene in *rj* z druge strani; imamo sicer nekaj redkih novih besed, ki obravnavajo *lj* kakor *rj* v rod. mn., n. pr. *pročélje*, *nasélje*, *okólje* — *pročélij*, *nasélij*, *okólij*, toda velikanska večina starih ljudskih besed ohranja skupino *lj* kot enoto; za *nj* pa ne poznam nobenega primera, koder bi se *j* v rod. mn. uveljavil kot samostojen glas. To nam vendarle dokazuje, da sta po jezikovnem čutu *lj* in *nj* res še glasovna enota, čeprav se je palatalnost izgubila.

Ali naj vzdržujemo ločitev v izgovoru *-l* in *-lj*, *-n* in *-nj* na koncu zloga (besede), n. pr.: *šól-ski*, *pólj-ski*, *zakón-ski*, *kónj-ski*? To ločitev vzdržujeta SP 1950 in Slov. slovnica 1956. SP 1950 po SP 1935 pravi, da »se drugi del ne izgovori, prvi del (l, n) pa je bolj izrazito artikuliran, mehak in jasen glas«; Slov. slovnica 1956 pa pravi, da delamo zaporo namesto z jezično konico s sprednjo jezično ploskvijo na trdem nebu. Na prvi pogled se zdi, da je med tema opredelitvama razlika, če že ne nasprotje. Dejansko pa trdita obe isto, le da se prva opira na akustični vtis, druga pa na fiziološki pogoj za ta vtis; zakaj intenzivnost artikulacije terja močnejšo zaporo, pri tem pa se prisloni na prednje trdo nebo še prednja jezična ploskev, in ko se ta odlučí od trdega neba, dobimo vtis mehkega in jasnega glasu. Toporišič pravi, da to ni palatalen glas; saj ima prav, če ga primerjamo s palatalnimi glasovi drugih slovanskih jezikov ali tudi italijanskimi. Pri nas se je pač palatalnost izrodila do tega rahlega nakazila, ki je akustično in fonično res tako neznamno, da je vprašanje ali zadošča za fonemsko ločitev *-l* in *-lj*. Za fonemsko ločitev bi govorili primeri, kakor *žélj* — *žél* (rod. mn. od *žélja* — *žélo*), *pólj* — *pól* (južni...), *drénj* — *drèn*, *pánj* — *pan* ipd. Dejansko so nam to danes že skoraj homonimi. Zato je tudi razumljivo, da je *-lj* na koncu besed nastopil pogosto kot pravopisno znamenje, ki naj zavaruje pred izgovarjavo *-y*; tako še danes pišemo *tempelj*, *krempelj*, *mandelj*, *nagelj*, *rabelj*, *cilj* itd., medtem ko jih je veliko že popravljenih v *-l*, n. pr. *angel*, *kopel*, *zelnik* itd. Sem sodi tudi znamenita Cankarjeva *jedna jedelj pomaranča*. Škrabec je pisal *lj* zmeraj, kadar je bilo na koncu ali pred soglasnikom treba *l* izgovarjati kot (l) in ne (y): *vokalj*, *generalj*, *palataljni*, *cerebraljni*, *kakuminaljni*, celo *Meteljko* itd. Vse to pravzaprav govori za enačenje tujega (zlasti nemškega) *[-lj]* z našim *lj*, ki je po izgovoru daleč od palatalnosti, torej naš srednji *[-lj]*. Za to govori tudi ljudska narečna govorica, saj je prehod »l' > l zasegel vsa narečja, izvzemši zapadna (Notranjsko, Goriško, Rezijo)« po Ramovšu (HG II, § 38, str. 63). Zato ni čudno, da je pravopis tako omahoval in še omahuje med *l* in *lj*, celo v primerih pred samoglasnikom. Tako n. pr. Breznik v 1. izdaji slovnice 1916 (§ 39) še navaja: *baklja*, *burklje*, *coklja*, *kuzlja*, *orglje*, *orgljati*, *orgljavec*, *preklja*, *škiljav*, *škriljak*, v SP 1920 pa že piše: *bakla*, *burkle*, *cokla*, *orgle*, *orglati*, *orglavec*, *prekla*, *škilav*. Zato ima Tominec prav, če govori zoper pretirano ločevanje sestavljenih *lj* in *nj*, ki kljub vsemu vendar zaznamujeta enoten fonem; to je razvidno tudi iz Ramovševe praktične rešitve, ko ju razglašata za nedeljivo enoto.

Še en razlog v prid enotnosti *lj* in *nj* moramo omeniti. V primerih, kakor *káplja*, *gróblja*, *zémľja*, *Drávlje* nastopa *lj* zmeraj kot enota, če v odvisnih sklonih ali izvedenkah pride na konec zloga ali besede: *kápelj*, *gróbelj*, *zémeljski*, *dráveljski*. Enako tudi pri *nj*: *gróžnja*, *móšnja*, *stópnja* itd. — *gróženj*, *móšenj*, *stopenj*. Fonično imamo tu v enotnem zvočniku uveljavljen samoglasniški element v *[-al', -ən]*; kako drugače je tu pri *rj*, n. pr. *nédria*, koder je *r* razvil samoglasnost že v imenovalniku

[né-dar-ja]; dosledno bi morali imeti tudi [ka-pál-ja, sto-pán-ja] itd., ko bi *lj* in *nj* ne bila res zlita v enoten glas. Seveda bi utegnil kdo reči, saj je *-l-* tu naravnost vtaknjen med *p-* in *-ja*. To je zgodovinsko res, fonično pa to samo dokazuje, kako sta trdno povezana v enoto že v imenovalniku, enako pa tudi na koncu besede ali zloga, koder za oba skupaj nastopa vokalizacija v obliki [-al], [-anj]; pri *nedrja* pa v rod. mn. *né-der-ij* sprosti še *j* samoglasni element. Tudi ta okolnost nam močno priča za enotnost glasu *lj*, *nj* bodi pred samoglasnikom ali v koncu besede ali zloga.

Manj težav je z *nj*. Tu so narečja razvila mnogo več refleksov, vse stopnje od *ń*, preko *n* do *j* s prenosom nosniškega izgovora na okoliške samoglasnike; zlasti močna in ozemeljsko razsežna pa je tudi še izgovarjava *-jn* za *nj*. V tem refleksu ne smemo videti kake mehanične metateze, marveč prav organsko razvite oblike. Celo trdi *n* je v nekaterih legah to obliko tako močno razvil, da se je uveljavila tudi pravopisno. V mislih imam primere, kakor *tánek* — *tánjši*. Pred priporniki je bil *n* sam pripornik in se je le za hip v koncu strnila zapora za zobmi; zato je ves prvi del tega nosnega pripornika napravil vtis predhodnega nosnega *j*, ki je bil včasih tako slíšen, da se je uveljavil tudi v pisavi. Tudi *n-j* sam na sebi je zveza zapore s priporo skoraj na istem trdem nebu. Zato je kaj razumljivo, da se je po isti poti spirantiziral *n* pred *j* in dal slednjič *-jn*. Tako imamo tipe: *kôj* — *kôja* na eni skrajnosti, *kón* — *kóna* na drugi, vmes pa vseh vrst nazalizacije in tip *kôjn* — *kôjna*. Tudi je pri *nj* več opozicij, ki terjajo ločitev, n. pr. v priponah *-inja* : *-ina*, *-anje* : *-ane*, n. pr. *dejánje* — *dejáne*, *bránje* — *bráne*, *vaščánje* (nom.) — *vaščáne* (ak.); *vójuvodinja* — *vójuvodina*, *kúna* — *kúnja*, *srna* — *srnja* ipd. Najmanjši po teritorialnem obsegu je ohranjeni *ń*, pravi palatalni nosnik; srečujemo ga sicer v Rožu, Bohinju, Reziji, na Goriškem, Krasu; zahodnem delu Notranjskega, v Beli krajini in v Prekmurju — toda ne dosledno. Refleks *j* so razvila vsa vzhodna narečja, Podjuna, tudi Dolenjsko: Raščica, Vel. Lašče, Grosuplje, Dobrepolje, Bučka, Hotedrščica, Horjul; *jn* pa od črte Poljanska dolina — Cerkno v jugovzh. smeri do severnega dela Bele krajine; *n* pa gorenjska narečja.

Po vsem tem se mi zdi, da je Ramovševo odločitev treba prav razumeti in sprejeti. Iz nje govori tako dejanski stan razkroja nekdaj palatalnih *l'* in *ń* kakor čut za enotnost in posebnost glasu. Zato bi rekel, da sta *lj* in *nj* za slovenski knjižni jezik še zmeraj dva fonema tudi v smislu pomenskega ločevanja, da pa sta tako kakor vsi zvočniki razvila svoje premene, ki jih je treba za posamezne njihove položaje upoštevati. Med samoglasnikoma jih danes res izgovarjamo v obeh sestavnih delih, toda ne kot dva glasova, marveč kot nekaj zlitih glas, ki je v prvem delu *l* ali *n*, v drugem pa *j*; nikakor pa ni vmes in ne sme biti vmes kake zlogovne meje, se pravi, da bi *l* in *n* imela vsak svojo eksplozijo in *j* svojo implorzijo; nekako tako ju je treba zlitih kakor zlivamo zaporni del (*t*) s pripornim delom *s* in *š* pri zlitih glasovih *c* in *č*. Tak izgovor bi zaviral tisto pretirano ločitev *l-j*, *n-j*, ki gotovo ni ne domača ne dobra; zoper to govori Tominec. Manj občutne so seveda posebnosti izgovora v premenah na koncu zloga (besede), ker sta glasova — posebno *lj* — zelo blizu [-l] in [-n]. Za ta izgovor pa lahko obvelja doslej uzakonjeni glas v SP 1950 in Slov. slovnici 1956, ki je v jedru isti. Gotovo nas pri tem nekoliko moti seveda tudi pravopis, da skušamo po vsi sili ohraniti tudi razloček v izgovoru. Ko bi prišel danes kdo, ki bi moral samo po ušesu zapisovati te glasove in bi ne bil obremenjen od tradicije, bi po vsej verjetnosti ostal pri *lj*, *nj* pred samoglasnikom, ker bi slišal oba glasova, in pri *l*, *n* na koncu zloga (besede). Taki atavizmi se v jeziku včasih dolgo vlečejo iz učenika v učenik, kakor nam dokazuje na primer predpis za izgovarjavo franc. palatalnega *l'* (*Marseille*, *marseillaise*), ki so ga še sto let po učbenikih predpisovali, potem ko je praksa že davno govorila samo *j*, torej ne [marsélj, marseljéza], kakor smo pisali po uradnih predpisih tudi pri nas, marveč [marséj, marsejéza]. Razumeti bi pa morali, da imajo ravno zvočniške premene zelo široko lestvico, ki sega v pravopis in pravo- rečje in bi bilo treba to poglavje posebej in na novo obdelati. To pa ob drugi priložnosti.

Jakob Solar

K RAZPISU NAGRAD

Medvoški »rebus« je najbolje rešil Stanko Kotnik s Prevalj: »Sava včasih zaradi obratovanja medvoške elektrarne hitro naraste. Kopalci in vsi drugi — pazite!« V komentarju k prejšnjemu je dodal nagrobnik: »Tukaj je utonil Jaka Bister med študiranjem opozorila.« O vsem drugem kdaj drugič.

Uredništvo